การเป็นสมัยใหม่ของไทย*

Modernity of Thai Society

ศ.ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา

ข้าพเจ้าขอแบ่งหัวข้อการบรรยายเป็น 3 หัวข้อ ดังนี้ คือ

1. มโนภาพการเป็นสมัยใหม่ (modernity)
2. การเป็นสมัยใหม่แบบตะวันตก (modernization)
3. การเป็นสมัยใหม่ของไทย

1. มโนภาพการเป็นสมัยใหม่

การเป็นสมัยใหม่ (modernity) เป็นมโนภาพที่เกิดขึ้นในตะวันตก โดยปรกติหมายถึงยุคหลัง the Enlightenment ศตวรรษที่ 17-18 ที่ยุโรปมีความแตกต่างอย่างมาก ทั้งด้านปรัชญา วิทยาศาสตร์ เศรษฐกิจ และการปกครอง จากยุคก่อนหน้านั้น คือเป็นระบบเหตุผลนิยม เศรษฐกิจแบบตลาด และการปกครองระบอบประชาธิปไตย นักคิดบางท่านโดยเฉพาะคาร์ล มาร์ก ถือว่าช่วงสมัยใหม่หมายถึงการเปลี่ยนเป็นระบบทุนนิยม ข้าพเจ้าเองเพิ่งจะรู้จักกับมโนภาพ “การเป็นสมัยใหม่” หรือ “การทันสมัย” (modernity) เมื่อ 5 ปีมานี้เอง รู้จักจากการอ่านประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นยุคก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 กล่าวคือได้ทราบว่าญี่ปุ่นสนใจมากที่จะตอบคำถามว่า ญี่ปุ่นในช่วงนั้นเป็นสมัยใหม่หรือยัง? และถ้าเป็น เป็นสมัยใหม่แบบเดียวกันกับยุโรปตะวันตกหรือเปล่า ? ถ้าแตกต่าง แตกต่างอย่างไร ? แล้วอนาคตจะเป็นอย่างไร ?

ทำให้ข้าพเจ้าได้เริ่มต้นรู้ว่าการเป็นสมัยใหม่ (modernity) เป็นเรื่องที่เป็นปัญหาใหญ่

เมื่อเริ่มการปฏิรูปเมจิใหม่ๆ กลางศตวรรษที่ 19 นั้น ผู้นำญี่ปุ่นพูดถึงการ “ออกจากเอเชีย” และ “เข้าสู่ยุโรป” แต่ในศตวรรษที่ 20 แนวทางนี้พลิกกลับ ผู้นำชักจูงให้ “กลับเข้าสู่เอเชีย” และ “ละทิ้งยุโรป” หมายถึงการเรียกร้องให้ญี่ปุ่นกลับมาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับรากของญี่ปุ่นบนพื้นทวีปเอเชีย สำนักคิดเกียวโตให้ความสำคัญกับพื้นถิ่นทางภูมิศาสตร์และตั้งคำถามกับความทันสมัยแบบตะวันตก ศาสตราจารย์ปรัชญา Nishida Kitaro (1870-1945) แห่งมหาวิทยาลัยเกียวโต กล่าวว่า ชาวตะวันตกคิดว่าวัฒนธรรมของเขาเหนือกว่าทุกๆ วัฒนธรรมอื่น และวัฒนธรรมมนุษย์พัฒนาไปสู่รูปแบบเหมือนตะวันตก ศาสตราจารย์ Nishida ไม่เห็นด้วยกับความคิดแบบนี้ ท่านคิดว่าตะวันออกมีความแตกต่างโดยพื้นฐานจากตะวันตก การเป็นสมัยใหม่มีได้หลายเส้นทาง ไม่จำเป็นต้องมีเส้นทางแบบตะวันตกทางเดียว การเป็นสมัยใหม่แบบ

* บทความปรับปรุงจากการบรรยายพิเศษ เรื่อง “การเป็นสมัยใหม่ของไทย” ในโอกาสการประชุมทางวิชาการครั้งที่ 48 ประจำปี 2553 วันที่ 3-5 กุมภาพันธ์ 2553 ณ. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์วิทยาเขตบางเขน กรุงเทพมหานคร

เอเชียก็มีได้ มีพื้นฐานเป็นจิตวิญญาณพื้นเมือง และเลือกรับเทคโนโลยีจากภายนอก รวมทั้งสามารถพัฒนาอุตสาหกรรมได้สำเร็จ ญี่ปุ่นเป็นตัวอย่างของการทันสมัยแบบที่ไม่ใช่ตะวันตก ในช่วงทศวรรษ 1930 จนถึงสงครามโลกครั้งที่ 2 ปัญญาชนญี่ปุ่นสนใจคิดทฤษฎีสนับสนุนรูปแบบความเป็นสมัยใหม่แบบญี่ปุ่น (Japanese form of modernity) ที่สามารถแก้ข้อบกพร่องของรูปแบบยุโรป-อเมริกา

ผมเริ่มสนใจมโนภาพ (concept) เรื่องการทันสมัย เริ่มคิดว่าสำหรับสังคมและวัฒนธรรมไทย ช่วงการเข้าสู่การทันสมัยหรือสมัยใหม่เริ่มตั้งแต่เมื่อไหร่ ? มีอุปสรรคอย่างไรหรือไม่ ? เป็นเส้นทางหรือเป็นการทันสมัยแบบใด ? เป็นแบบลอกเลียนตะวันตกหรือเป็นของเราเอง ? จะประสบผลสำเร็จหรือไม่ ? ขณะเดียวกันผมก็ได้ฉุกคิดว่า ปัญหาการทันสมัยไม่ใช่ปัญหาของญี่ปุ่นเท่านั้น แต่เป็นปัญหาของประเทศที่ไม่ใช่ตะวันตกทั้งหมดที่ต้องการจะเข้าสู่ความทันสมัย ในเอเชีย ในสังคมตะวันออก เป็นปัญหาของจีน อินเดีย รวมทั้งประเทศที่ถือศาสนาอิสลาม ผมเริ่มตั้งปัญหากับแนวทาง “การ modernization เราควรกลับไปตั้งคำถามกับมโนภาพ “การทันสมัย (modernity)” ถามว่า modernity คืออะไร ? modernity แบบที่เรารู้จักคือแบบตะวันตกนั้น น่าพึงปรารถนาหรือไม่ ? เพียงใด ? และ modernity แบบของเราเองควรเป็นอย่างไร ?

2. การเป็นสมัยใหม่แบบตะวันตก (modernization)

เมื่อสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 หลังจากที่ประเทศตะวันตกสามารถปราบนาซีเยอรมนีและญี่ปุ่นลงไปได้ มั่นใจในรูปแบบการพัฒนาของตัวเองมาก ได้ยึดแนวทาง modernization เป็นคัมภีร์การพัฒนา คือเสนอให้ประเทศทั้งหลายพัฒนาให้เป็นแบบตะวันตก เป็นระบบทุนนิยม วัตถุนิยม เหตุผลนิยม และปัจเจกชนนิยม ในช่วงทศวรรษ 1950 และ 1960 ประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลายได้ถือตามคัมภีร์นี้ วงวิชาการในตะวันตกก็สอนว่าในการพัฒนาเศรษฐกิจประเทศกำลังพัฒนาควรยกเลิกวัฒนธรรมและประเพณีพื้นเมือง แทนที่ด้วยวัฒนธรรมการมุ่งต่อผลสำเร็จแบบตะวันตก

ลักษณะสำคัญของการเป็นสมัยใหม่แบบตะวันคือ 1) ในด้านวัฒนธรรม ใช้ระบบเหตุผลวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี นำสู่การพัฒนาของโลกวัตถุ เครื่องจักร และการผลิตอุตสาหกรรม 2) ในด้านการเมือง เป็นรัฐชาติ (nation state) ใช้กลไกรัฐเต็มที่เพื่อสร้างให้เกิดเอกภาพทางภาษาและวัฒนธรรมระดมพลเมืองสนับสนุนความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของรัฐโน้มเอียงเป็นรัฐประชาธิปไตย 3) ในด้านเศรษฐกิจ มีการปฏิวัติทางการพาณิชย์และการปฏิวัติอุตสาหกรรม ผลิตได้ปริมาณสูงขึ้นมหาศาล เกิดระบบโรงงาน (factory) และเมืองขนาดใหญ่ 4) ในด้านสังคม เกิดระบบทุนนิยม (capitalism) สังคมแบ่งเป็นชนชั้นนายทุนกับชนชั้นกรรมาชีพ องค์กรในสังคมเกิดเป็นรูปแบบใหม่ คือหน่วยการผลิตมีขนาดใหญ่ ใช้แรงงานรับจ้าง และผลิตเพื่อขาย องค์กรในสังคมเป็นการรวมตัวแบบเป็นทางการและด้วยผลประโยชน์ เป็นแบบทุติยภูมิ คือเฉพาะด้าน สมาชิกเป็นเอกเทศต่อกันในชีวิต มีความเป็นปัจเจกชนสูง (individualism) แทนการรวมแต่เดิม ที่รวมด้วยความผูกพันทุกๆด้านแบบปฐมภูมิ

แต่ในการคลี่คลายที่เป็นจริง การพัฒนาในประเทศโลกที่สามหลังสงครามโลกครั้งที่สองไม่ได้เป็นไปอย่างที่ทฤษฎี modernization ว่าไว้ ประเทศโลกที่สามหลายๆประเทศไม่สามารถพัฒนาเศรษฐกิจได้ เช่นประเทศในทวีปแอฟริกา และในแทบทุกประเทศที่เจริญขึ้นทางเศรษฐกิจ เช่นประเทศในลาตินอเมริกา ความเจริญนั้นกระจุกตัวอยู่ในพื้นที่และกลุ่มบุคคลจำกัดของประเทศมีปัญหาด้วยว่าชนชั้นไหนจะทำหน้าที่

เป็นตัวจักรขับเคลื่อนกระบวนการเปลี่ยนแปลงของสังคมประเทศโลกที่สาม ทฤษฎี modernization หวังในชนชั้นกลาง แต่ปรากฏว่าจำนวนคนชั้นกลางในแต่ละประเทศโลกที่สามมักมีไม่พอ และในหลายประเทศมีบทบาทไม่ชัดเจน

ทฤษฎี dependency และทฤษฎี world system จากประสบการณ์ประวัติศาสตร์โลกที่สาม โต้แย้งทฤษฎี modernization อธิบายว่าคือการเสนอให้ประเทศโลกที่สามพัฒนาเพียงเป็นทุนนิยมบริวารผูกโยงเต็มที่ ถูกขูดรีดโดยประเทศทุนนิยมศูนย์กลาง เช่นเดียวกันกับในระบบอาณานิคม เป็นการคงดำรงโครงสร้างครอบงำอาณานิคม modernization คือการถูกให้รักษาสภาพ coloniality ไว้เพื่อสนองตอบ modernity ของประเทศตะวันตกที่ศูนย์กลาง ในประเทศตะวันตกเองก็มีทฤษฎีที่ตั้งคำถามและวิจารณ์สังคมสมัยใหม่แบบของเขา เช่น ทฤษฎีการขูดรีดและการต่อสู้ระหว่างชนชั้นในระบบทุนนิยมของคาร์ล มาร์ก (Karl Marx, 1818-1883) ทฤษฎีที่ว่าสังคมสมัยใหม่อาจโน้มเอียงเป็นสังคมเผด็จการแบบองค์การอำมาตยาธิปไตย (bureaucracy) ของแมก เวเบอร์ (Max Weber, 1864-1920) และแนวคิดของนิทเช่ (Friedrich Nietzsche, 1844-1900) ที่ว่าในสังคมสมัยใหม่ “พระเจ้าตายแล้ว” มนุษย์จะปราศจากระบบคุณค่าใดๆ

ในประเทศกำลังพัฒนา ขบวนการสังคมและการเมืองมีทั้งแนวแบบที่คิดลอกเลียนการเป็นสมัยใหม่ตะวันตก และแบบที่เป็นตัวของตัวเอง แนวคิดแบบ modernist เห็นว่าควรลอกตะวันตกพัฒนาแบบ modernization ให้รัฐและกลไกรัฐและการค้าระหว่างประเทศนำการพัฒนาสู่สมัยใหม่ ปัญหาของแนวทางนี้ก็คือ มักเป็นการพัฒนาแต่ส่วนเดียวของสังคม คือส่วนหัว แต่แปลกแยกจากประชาชนส่วนใหญ่

แนวคิดอีกกลุ่มหนึ่งเอาระบบวัฒนธรรมของประชาชนเป็นตัวตั้ง พัฒนาจากความเป็นจริงของประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ของพื้นที่ จากธรรมชาติของสังคมและวัฒนธรรมนั้นเอง ไม่เอาตะวันตกเป็นเป้าหมาย ไม่ต้องการจะแข่งหรือเอาชนะตะวันตก เป็น action ไม่ใช่ reaction เป็นการพัฒนาที่ทำให้ภูมิใจในตัวเอง มีศักดิ์ศรี ไม่ปฏิเสธตัวเอง เป็นกระบวนการที่ประชาชนและปัญญาชนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ประชาชนมีส่วนร่วม องค์กรและสถาบันในสังคมทุกส่วนมีบทบาท ถักทอจากท้องถิ่นและชุมชน ไม่ใช่ให้บทบาทเฉพาะแก่ส่วนกลาง ไม่มอบบทบาทให้เฉพาะแก่รัฐและระบบสำนักงาน (bureaucracy) ข้าพเจ้าเองเห็นด้วยกับแนวคิดของกลุ่มนี้ หรืออย่างน้อยควรมีจุดตั้งและพัฒนาไปจากแนวคิดแบบนี้ ในเอเชีย เราอาจยกตัวอย่างได้ เช่นแนวคิดของมหาตะมะ คานธี (1869-1948) รพินทรนาถ ฐากูร (1861-1941) หลู่ซิ่น (1881-1936) เจมส์ ซี เย็น (1893-1990) และยานากิด้า คูนิโอะ (1875-1962)

3. การเป็นสมัยใหม่ของไทย

ข้าพเจ้ามีความเห็นว่าชนชั้นนำของไทยต้องการให้ประเทศไทยเข้าสู่การเป็นสมัยใหม่ แต่การเป็นสมัยใหม่ของไทยนั้นมีลักษณะพิเศษ คือเป็นสมัยใหม่ทางเศรษฐกิจ รับเทคโนโลยีและระบบทุนนิยม โดยเฉพาะทุนนิยมการค้า รับจากตะวันตก แต่รักษารัฐและวัฒนธรรมแบบจารีตของไทยโบราณ เป็นเช่นนี้ตั้งแต่เปิดประเทศกลางศตวรรษที่ 19 จนถึงปัจจุบัน นี้คือทิศทางประเทศไทยในพัฒนาการเศรษฐกิจสังคมโลก นี้คือการเป็นสมัยใหม่ของไทย

มีเพียงช่วง พ.ศ.2475 ถึง พ.ศ.2484 คือช่วง 9 ปี หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ที่

คณะราษฎรพยายามเสนอและออกมาตรการต่างๆเพื่อให้การเป็นสมัยใหม่ของไทยเป็นรูปแบบอื่น

ข้าพเจ้าจะอธิบายสั้นๆถึงลักษณะและเส้นทางการเป็นสมัยใหม่ของไทยที่เป็นอุดมการณ์และปฏิบัติการของชนชั้นนำ แล้วจะกล่าวถึงข้อเสนอและปฏิบัติการของคณะราษฎร และลงท้ายด้วยข้อเสนอแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเป็นทางเลือกเส้นทางการเป็นสมัยใหม่ของประเทศไทยในปัจจุบัน

ลักษณะและเส้นทางการเป็นสมัยใหม่ของไทยที่เป็นอุดมการณ์และปฏิบัติการของชนชั้นนำ : ชนชั้นนำไทยส่วนใหญ่มีแนวคิดเปิดรับการเป็นสมัยใหม่ เทคโนโลยีและความเจริญทางเศรษฐกิจ มาตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่ออังกฤษ โดยเซอร์จอห์น เบาริ่ง (Sir John Bowring, 1792-1872) มาติดต่อให้ไทยเปิดประเทศให้มีการค้าขายเสรีไทยก็ยอมตกลง ลงนามในสนธิสัญญาเบาริ่งที่รู้จักกันดี การเปิดประเทศมามีผลในรัชกาลที่5คือทำให้เกิดการขยายตัวของการผลิตข้าวเพื่อส่งออกขายต่างประเทศนำเข้าเทคนิคการผลิตด้วยเครื่องจักร เกิดโรงสีและโรงเลื่อย ใช้เครื่องจักรไอน้ำ นำเรือกลไฟมาใช้ในการขนส่ง ใช้ระบบแพทย์แผนตะวันตก งานวิศวกรรมที่ใหญ่ที่สุดในสมัยรัชกาลที่ 5 คือการสร้างทางรถไฟ รถไฟไปถึงอุตรดิตถ์และโคราชในปลายรัชกาล ในด้านรัฐคือการรวบอำนาจมาไว้ที่ศูนย์กลาง ทั้งด้านการเก็บภาษีอากรและด้านการรักษาความสงบเรียบร้อย จัดระบบราชการให้มีประสิทธิผล เพราะไทยกำลังประสบภัยคุกคามการถูกเอาเป็นอาณานิคม รองศาสตราจารย์ ดร.สุธี ประศาสน์เศรษฐ และข้าพเจ้าเคยสรุปไว้ว่า ความสำเร็จของรัฐไทยคือ “สามารถกลืนนายทุนการค้าจีน พร้อมกันนั้น... สามารถเจรจากับจักรวรรดินิยมยุโรป ยกดินแดนบางส่วนให้... ขณะที่รวบรวมอำนาจครองความเป็นเจ้าเด็ดขาดในเขตที่เหลือ”

เพื่อผนึกอุดมการณ์รัฐและวัฒนธรรมแบบจารีตให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น รักษาคงความสามัคคีในสังคมในขณะที่มีชนชั้นพ่อค้าเกิดขึ้น และสังคมไทยเผชิญกับมหาอำนาจต่างชาติ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้นำเสนอแนวอธิบายแบบชาติ-กษัตริย์นิยม คือรัฐไทยเป็นเสมือนสิ่งมีชีวิต เป็นอินทรีย์ (organism) ที่มีกษัตริย์เป็นส่วนหัว เป็นชาตินิยมจากข้างบน ในด้านเศรษฐกิจ แนวคิดการเป็นสมัยใหม่ของชนชั้นนำเดิมของไทยสมัยรัชกาลที่ 6-7 ไม่ต่างไปจากในสมัยจุฬาลงกรณ์ คือยินดีให้ทุนนิยมการค้าขยายตัว แต่ไม่มีความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงการผลิตหลักให้เป็นระบบโรงงานอุตสาหกรรม รายจ่ายลงทุนสำคัญที่สุดของรัฐบาลยังคงเป็นการสร้างทางรถไฟ รถไฟขยายไปถึงเชียงใหม่ทางเหนือ สุดชายแดนทางใต้ปาดังเบซาร์ และถึงอุบลราชธานีทางตะวันออกเฉียงเหนือ

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 เป็นความพยายามครั้งสำคัญที่จะเสนอทิศทางใหม่ของสังคมไทยซึ่งข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป แต่ไม่ประสพความสำเร็จสมบูรณ์ในพ.ศ.2490 ได้เกิดการรัฐประหารซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนในประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย เป็นการยุติบทบาทของคณะราษฎร และเป็นการเริ่มหวนกลับไปสู่แนวคิดแบบสมัยก่อนพ.ศ.2475 คือการเป็นสมัยใหม่ของไทยหมายถึงการรับความเจริญทางวัตถุจากตะวันตก แต่รักษาไว้ซึ่งรัฐและวัฒนธรรมแบบจารีต

การปรับตัวบ้างของระบอบการเมืองหลังการเดินขบวนของนักศึกษา ในวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 ทำให้นายทุนและชนชั้นกลางที่ได้มีฐานะทางเศรษฐกิจสูงขึ้นอยู่แล้ว มีส่วนในการแชร์อำนาจรัฐและประชาชนมีโอกาสมีส่วนบ้างทางการเมืองผ่านการเลือกตั้ง แต่ข้าพเจ้าก็เห็นว่า ไม่ได้เปลี่ยนเส้นทางการเป็นสมัยใหม่ของประเทศไทย

ข้อเสนอและปฏิบัติการของคณะราษฎร : ช่วงสมัย พ.ศ.2475 - พ.ศ.2484 เป็นช่วงประเทศไทยภายใต้คณะราษฎร แม้คณะผู้ก่อการ 2475 เป็นข้าราชการ อุดมการณ์ของคณะคือเปลี่ยนระบบสังคมพยายาม

ล้มระบบศักดินา ก่อตั้งระบบใหม่ ที่ราษฎรสุขสมบูรณ์ทางเศรษฐกิจ ไม่ถูกขูดรีด มีความเสมอภาค พ้นจากการเป็นไพร่ เป็นข้า มีเสรีภาพ มีอำนาจสูงสุด เปลี่ยนระบอบการปกครองเพื่อให้นำไปสู่ความเจริญของประเทศ คือคณะราษฎรมุ่งสู่การก่อตั้งอีกสมัยหนึ่งของประวัติศาสตร์ไทยที่ต่างมากกับช่วงสมัยก่อนหน้านั้น

นอกจากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ มีการปกครองโดยสภาผู้แทนราษฎรและมีการเลือกตั้งแล้ว ได้เลิกอาญาสิทธิ์ของเจ้าของที่ดินที่จะยึดทรัพย์สมบัติของชาวนา เลิกภาษีรัชชูปการ ปรับปรุงภาษีอากร ก่อตั้งระบบเทศบาล พยายามเปลี่ยนระบบราชการเก่า ให้ข้าราชการพลเรือนมีสอบแข่งขัน ไม่ให้เชื่อไสยศาสตร์ จัดให้สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ขึ้นกับกระทรวงการคลัง

ในเค้าโครงการเศรษฐกิจ พ.ศ.2476 นายปรีดีเสนอให้กระจายอำนาจการปกครองและการจัดการเศรษฐกิจไปอยู่ที่ราษฎรโดย “แบ่งการประกอบเศรษฐกิจนี้เป็นสหกรณ์ต่างๆ” สหกรณ์นี้ราษฎรก่อตั้งเองโดยรัฐเข้าไปช่วย เป็นสหกรณ์ “ครบรูป” คือ ร่วมกันในการประดิษฐ์ จำหน่ายและขนส่ง จัดซื้อและสร้างที่อยู่ เป็นฐานการจัดการปกครองแบบกระจายอำนาจ จัดการสาธารณสุข การศึกษา ปราบปรามโจรผู้ร้าย และฝึกหัดทหาร นายปรีดีมุ่งที่จะเปลี่ยนสภาพการปกครองของตำบลให้เป็นสหกรณ์ทั้งหมด ข้าพเจ้าขอเพิ่มเติมด้วยว่า ข้าพเจ้าได้สัมผัสกับบรรยากาศความหวังที่จะเข้าสู่ช่วงยุคสมัยใหม่ของไทยหลัง 2475 ชัดเจน จากการอ่านหนังสือ **ปรัชญาแห่งสยามใหม่**ของ จำกัด พลางกูร (2457-2486) พิมพ์พ.ศ.2479 และ **แลไปข้างหน้า** (2498) ของศรีบูรพา (2448-2517) จำกัดได้เขียนว่าไทยเรามีรากฐานวัฒนธรรมที่มีคุณค่าสูงอยู่เดิมแต่ได้ถูกลืมหรือถูกกดทับลงไปอยู่ในจิตไร้สำนึกควรที่จะได้รับการปลุกขึ้นมาผสมผสานกับความเปลี่ยนแปลงในยุคใหม่ เกิดเป็นวัฒนธรรมใหม่ นำประเทศให้ทะยานรุ่งโรจน์ขึ้น

ในการปฏิบัติการที่เป็นจริงด้านวัฒนธรรม คณะราษฎรได้กระทำการหลายประการที่สำคัญมากที่แสดงจิตสำนึกของการสถาปนาอีกยุคสมัยหนึ่ง คือประกาศให้วันที่ 24 มิถุนายน ซึ่งเป็นวันที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นวันชาติ ให้วันที่ 10 ธันวาคม ซึ่งเป็นวันพระราชทานรัฐธรรมนูญเป็นวันรัฐธรรมนูญ สร้างอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ณ ใจกลางของเมืองหลวงกรุงเทพ ก่อตั้งวัดพระศรีมหาธาตุ มีจุดมุ่งหมายให้เป็นวัดประชาธิปไตย ประกาศใช้เพลงชาติ เพิ่มจากที่เดิมมีแต่เพลงสรรเสริญพระบารมี ในด้านพิธีกรรม ยกเลิกพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ยกเลิกประเพณีการหมอบคลานและการบวงสรวงสังเวยในพระราชพิธี เลิกพระราชพิธีแรกนาขวัญ ยกเลิกบรรดาศักดิ์ ปรับปรุงรำโทนซึ่งเป็นของชาวบ้านพื้นเมืองอีสาน เรียกใหม่ว่า “รำวง” เป็นการร้องและรำแบบใหม่ เรียบง่ายและกระชับความสัมพันธ์ของผู้คนที่เท่าเทียมเสมอภาค สร้างภาพยนตร์และจัดการแสดงละคร เน้นบทบาทของสามัญชนมากขึ้นในการแสดงความรักชาติและปกป้องชาติไทย

ข้าพเจ้าสรุปว่า ช่วง 9 ปี หลัง 2475 เป็นช่วงเวลาที่ประวัติศาสตร์ไทยพยายามเดินไปในอีกเส้นทางหนึ่ง เป็นการที่ไทยพยายามก้าวสู่การเป็นสมัยใหม่อีกแบบหนึ่ง ต่างไปจากแบบจารีต คือรับความเจริญแบบตะวันตกแต่ไม่รับรัฐและวัฒนธรรมศักดินา พยายามแทนด้วยรัฐและวัฒนธรรมของประชาชนหรือราษฎร แต่ทว่ารัฐและวัฒนธรรมของประชาชนนี้จะมีลักษณะในรายละเอียดอย่างไร เป็นตะวันตกแค่ไหน เป็นแบบของราษฎรไทยเองแค่ไหน หรือจะผสมผสานกันอย่างไร ยังไม่ได้มีแบบพิมพ์เขียวละเอียด อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าเห็นว่าหากเราต้องการต้นแบบหรือแบบอย่างซึ่งจะเป็นที่ยึดเหนี่ยว ตัวแบบยุคสมัยของไทยเราเองที่เคยมีเกิดขึ้นจริง ที่รับรองและให้พื้นที่ที่จะขยายต่อไปได้ ของระบอบการปกครอง ระบบ

สังคมและวัฒนธรรม ที่มีอุดมการณ์เป็นประชาธิปไตย เป็นระบบของราษฎร เราสามารถอ้างอิงกลับไปได้ที่ 2475 และช่วงประมาณหนึ่งทศวรรษหลังจากนั้น

ข้อเสนอแนวคิดวัฒนธรรมชุมชนเป็นทางเลือก เป็นเส้นทางการเป็นสมัยใหม่ของประเทศไทยปัจจุบัน : แนวคิดให้ราษฎรซึ่งรวมกันเป็นชุมชนจัดการเศรษฐกิจและและการปกครองตนเอง กระจายอำนาจไปสู่ส่วนท้องถิ่นในประเทศนั้น เป็นข้อเสนอและการพยายามปฏิบัติการในช่วงทศวรรษภายใต้คณะราษฎร และต่อมาเป็นอุดมการณ์ส่วนหนึ่งของขบวนการเสรีไทยระหว่างสงครามมหาเอเชียบูรพา จากนั้นลบเลือนหายไป จนมาปรากฏใหม่เป็นข้อเสนอของนักพัฒนาเอกชน เป็นข้อเสนอทางเลือกการพัฒนาชนบทเมื่อทศวรรษ 2520 ครั้นต่อมาคณะนักวิชาการเข้ามาช่วยพัฒนาแนวคิดเป็นอุดมการณ์เศรษฐกิจและสังคมเป็นเส้นทางการเป็นสมัยใหม่ หรือทิศทางประเทศไทย

ข้าพเจ้าเห็นด้วยและขอสนับสนุนเส้นทางนี้

สังคมแบบชุมชนคือความเป็นจริงพื้นฐานและเป็นความใฝ่ฝันรูปแบบสังคมที่ต้องการจะรักษาไว้ของชาวไทย เรารู้กับใจว่าสังคมไทยมีความเป็นครอบครัวและชุมชนสูงมาก ในการทำมาหากิน ชาวบ้านของเรามีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันสูงมาก และชาวไทยเป็นชาติที่มีน้ำจิตน้ำใจอย่างพิเศษ เรารู้อยู่ด้วยว่ากลุ่มชนต่างวัฒนธรรมในดินแดนประเทศไทยส่วนใหญ่อยู่ร่วมกันด้วยน้ำใจไมตรี หมู่บ้านต่างชนชาติสามารถประกอบกันเป็นเครือข่าย ใช้ภาษาและวัฒนธรรมไทยเป็นภาษาและวัฒนธรรมกลาง พื้นฐานของสังคมของเราคือความเป็นชุมชน และเป็นชุมชนที่สามารถมีอาณาเขตกว้างขวางรวมชนหลายกลุ่ม สถาบันชุมชนได้ถูกส่งทอดและเก็บรักษาไว้อย่างดีในช่วงสมัยสังคมศักดินาประเทศไทย ถูกเก็บไว้ข้างในระบบศักดินา หมายความว่าระบบศักดินานั้นมี 2 ส่วน คือส่วนรัฐและส่วนหมู่บ้าน ซึ่งส่วนหลังนี้มีลักษณะก่อนศักดินาเป็นระบบชุมชน แต่ถูกรักษาไว้ในสังคมศักดินาตลอดเวลาอันยาวนาน เข้มข้น คงทนข้ามกาลเวลา และในช่วงร่วมสมัยในปัจจุบันมีการเข้ามาของระบบทุนนิยม ลักษณะความเป็นชุมชนก็ยังคงดำรงอยู่ดี โดยการปรับตัวของระบบครอบครัวและชุมชน ชาวบ้านทำงานหนักขึ้น กระจายการผลิตจากข้าวไปสู่พืชอื่น แปรรูปผลผลิตเกษตรและทำหัตถกรรม รวมตัวกันเป็นกลุ่ม ใช้แรงงานในครอบครัวและในชุมชน เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มหัตถกรผู้ผลิต ถนอมอาหาร ทำขนม ทอผ้า สมุนไพร เครื่องปั้นดินเผา จักสาน โรงงานชุมชน โรงสีและโรงงานยางแผ่น ฯลฯ กลุ่มและสหกรณ์ออมทรัพย์ เครือข่ายชุมชนที่มีอยู่แต่เดิมทั้งภายในหมู่บ้านและระหว่างหมู่บ้าน ก็ยังดำรงอยู่ดีและมีบทบาท คือเครือข่ายเหมืองฝายแห่งลุ่มน้ำ เครือข่ายแลกเปลี่ยนเกลอและ/หรือตลาดนัด เครือข่ายศาสนาและวัฒนธรรม เช่น เครือข่ายศรัทธาวัด เครือข่ายพระธาตุ เครือข่ายช่างพื้นบ้าน แม้การส่งแรงงานบุตรหลานไปทำงานนอกชุมชนก็มีจุดหมายเพื่อให้ส่งเงินกลับมาช่วยจุนเจือรักษาครอบครัวและชุมชนในพื้นที่เอาไว้ และแรงงานที่ออกไปทำงานจากชุมชนเดียวกันหรือเขตเดียวกัน ส่วนหนึ่งก็รวมกลุ่มกันค้าขายหรือรับจ้างต่อรองแบบเป็นกลุ่มแรงงาน เมื่อคิดในแง่จำนวนชีวิตของสมาชิก ระบบสังคมเศรษฐกิจชุมชนอันประกอบด้วยผู้ผลิตเล็กอิสระเป็นระบบสังคมเศรษฐกิจที่ใหญ่ที่สุดในสังคมไทย คือใหญ่กว่าระบบทุน ข้าพเจ้าประมาณว่าระบบผู้ผลิตเล็กอิสระในแง่จำนวนชีวิตมีขนาดประมาณ $^{3}/_{4}$ ของสังคมเศรษฐกิจประเทศไทย ดำรงอยู่อย่างหนาแน่นทั้งในชนบทและในเมือง ระบบชุมชนเป็นระบบใหญ่อยู่ภายในสังคมของเรา

ข้าพเจ้าขอเสนอว่าทิศทางการพัฒนาประเทศชาติที่จะเป็นจริงและตรงกับความปรารถนาของผู้คนคือการพัฒนาที่ระบบที่ใหญ่ที่สุดในแง่ผู้คนนี้ คือระบบชุมชน จึงจะเป็นการกระทำของตัวเราเอง พึ่งตนเอง

มีศักดิ์ศรี ไม่ปฏิเสธตัวเอง และจึงจะสามารถนำพาและระดมพลังของคนส่วนใหญ่ได้

นักวิชาการและปัญญาชนไทยทั้งในอดีตและในปัจจุบันส่วนใหญ่ไม่ได้เสนอภาพและเส้นทางสังคมและวัฒนธรรมชุมชน ในอดีตกาลนักปราชญ์ราชบัณฑิตไม่ได้ศึกษาและทำความเข้าใจชาวบ้านสามัญ ไม่เห็นพลังของพวกเขา ไม่รับรู้และไม่เห็นค่าว่าพวกเขามีวัฒนธรรม ศึกษาและชื่นชมแต่สถาบันและวัฒนธรรมของอินเดียและจีน ต่อมาเมื่อตะวันตกแพร่อิทธิพลมาถึงหลังจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมเมื่อ 150 ปีมานี้ ปัญญาชนไทยจำนวนมากก็หันไปศึกษาและชื่นชมตะวันตก มาถึงตรงนี้เกิดเป็นปัญหา เกิดการแยกแนวคิดเป็นทางสองแพร่ง

ทางหนึ่งคือเส้นทางการเป็นสมัยใหม่ของไทยแบบที่เสนอโดยชนชั้นนำ รับความเจริญทางเทคโนโลยีและทางเศรษฐกิจแบบตะวันตก แต่รักษาไว้ซึ่งรัฐและวัฒนธรรมแบบจารีต ที่ข้าพเจ้าได้กล่าวถึงแล้วนี้ คือแนวทางหรือทิศทางหลักของประเทศไทยในปัจจุบัน

อีกทางหนึ่งคือต้องการให้ประเทศเปลี่ยนทุกอย่างให้ทันสมัยแบบตะวันตก (modernization) มีนัยว่าสังคมและวัฒนธรรมไทยทุกส่วนล้าหลังหรือแรงหน่อยก็คือป่าเถื่อนเชื่อว่าการทันสมัย(modernity) มีแบบเดียว คือการเป็นตะวันตก ชนชั้นนำไทยจำนวนหนึ่งพยายามแปลงตัวเองเป็นตะวันตก และพยายามผลักดันลากจูงทุกส่วนของสังคมไปในวิถีทางนั้นด้วย โดยเฉพาะคือให้พยายามกลายเป็นนายทุนและคิดแบบปัจเจกชนนิยมสุดโต่ง การแข่งขันถูกนำเข้ามาแทนที่การช่วยเหลือซึ่งกันและกันและน้ำใจ

ข้าพเจ้าขอเสนออีกทางเลือกหนึ่ง คือการเป็นสมัยใหม่ที่เป็นของไทยเราเอง แต่ไม่ต้องเป็นไทยเราเองแบบจารีต เป็นไทยเราเองแบบชุมชน การเข้าใจว่าการเป็นสมัยใหม่มีได้หลายรูปแบบและเราควรก้าวข้ามการเป็นสมัยใหม่แบบตะวันตก โดยการประกอบสังคมสมัยใหม่แบบที่เหมาะสมและเราชอบของเราเอง เป็นการสลัดหลุดจากการครอบงำทางความคิดที่สำคัญ ทำให้เรามีจินตนาการได้ถึงสังคมแบบชุมชนที่เป็นสมัยใหม่ ระบบชุมชนจะเป็นตัวตั้ง แล้วเราเลือกองค์ประกอบที่เราปรารถนาและเป็นจริงได้ในสังคมของเราบางองค์ประกอบอาจมาจากตะวันตกสมัยใหม่ เช่นเทคโนโลยี บางองค์ประกอบก็อาจมาจากระบบอื่นและเราประกอบส่วนต่างๆนี้ เข้าด้วยกันในสัดส่วนและในแบบที่เราต้องการ ที่สำคัญคือเราจะกล้าค้นหาและเดินเส้นทางไปสู่สังคมสมัยใหม่ในจิตนาการนั้น สังคมแบบชุมชนสมัยใหม่จะเป็นการทันสมัยที่เป็นของเราเอง ทุนนิยมกลายเป็นสถาบันหนึ่งในระบบชุมชน

เส้นทางประเทศไทยอนาคตแบบสังคมและวัฒนธรรมชุมชนหมายความถึงการสามารถก้าวข้ามการทันสมัยแบบตะวันตก ประดิษฐานสภาพการทันสมัยแบบไทย ขณะนี้ประชาชนหลายชาติในโลกต่างก็คิดหาแนวทางการเป็นสมัยใหม่แบบของตัวเอง เช่น จีน อินเดีย รัสเซีย ญี่ปุ่น และชาวมุสลิม เราควรคิดหาเช่นเดียวกันว่า modernity แบบไทยควรจะเป็นอย่างไร ? เมื่อถามปัญหาเช่นนั้น เราจะมีความสนใจที่จะกลับมาศึกษาสภาพความเป็นจริงของเรา แกนเวลาและจุดตั้งสถานที่ของเรา พัฒนาจากจุดแข็งของเราและความเป็นไปได้จริงของเรา และเป็นการพัฒนาทุกส่วนของสังคม เราจะหันมาให้ความสนใจกับราษฎรประชาชนธรรมดาองค์ประกอบสำคัญที่สุดของประเทศชาติของเราเอง ก่อนจะสนใจตะวันตก ข้าพเจ้าคิดว่า 2475 และช่วงทศวรรษหลังจากนั้นเป็นจุดอ้างอิงให้พิจารณาได้ เราคงจะต้องสนใจสถาบันชุมชนและวัฒนธรรมชุมชนเป็นพิเศษ เข้าใจและสำนึกในสถาบันนี้ แล้วจึงเติมผสมด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี